DE NWE

MAATSCHAPPIJ ARTI ET AMICITIAE | Jaargang 23 nr 42 | november 2019

Redactioneel

Joep Neefjes
Les Pays-Bas n'est pas un pays
Aan: Michel HOUELLEBECQ, **Blinde kopie:** allesAlice Duin

Cher Michel,
C'est il y a bien quelque temps que je vous ai rencontré chez vous à Paris, dans le cadre de ma photographie de *PLATFORME*.
Je vous ai suivi toujours. Votre dernier roman Sérotonine m'a fait grand plaisir. J'ai une question pour vous.

Depuis quelques années, je suis un des rédacteurs de *DE NIEUWE (LE NOUVEAU)*. Magazine d'art visuels, indépendant, de l'association d'artistes en arts visuels d'Amsterdam: Arti et Amicitiae (depuis 1839).
Quand l'édition la plus récente (avril 2019), avec le thème Japon, était prête et imprimée, j'ai commencé à lire Sérotonine. Quelle merveilleuse coïncidence! J'ai été confronté à Yuzu et la manière ingénieuse que Florent-Claude, vraiment un nom à haïr, a inventé de quitter sa petite amie japonaise. La situation qui a suivi pour lui a été décrite de manière fascinante. Vous décrivez aussi les Pay-Bas et le Néerlandais, très intéressant et reconnaissable. En lisant ***Nederland is geen land, hooguit een onderneming*** *(Les Pays-Bas n'est pas un pays, tout au plus une entreprise)*, j'ai décidé que cette citation devrait être le prochain thème de *DE NIEUWE*. Toute l'équipe éditoriale a immédiatement accepté avec moi. Un excellent thème!

Je veux vous demander de dire quelque chose pour la prochaine édition de *DE NIEUWE*. Même si ce n'est qu'un très petit geste. Ma question est: Comment voyez-vous les l'art visuel néerlandais (historique et / ou actuel) dans le contexte ***Nederland is geen land, hooguit een onderneming*** *(Les Pays-Bas n'est pas un pays, tout au plus une entreprise)?*

J'attends votre réponse ou votre commentaire et je vous remercie d'avance.
Bien à vous,
Joep Neefjes

couverture du dernier DE NIEUWE

Michel HOUELLEBECQ
Antw.: Les Pays-Bas n'est pas un pays
Aan: Joep Neefjes

Cher Joep,
Honnêtement, je ne connais presque rien aux arts visuels néerlandais.
Cette phrase est en effet remarquable, mais il me paraît juste de la rendre à son premier auteur. Elle m'a en effet été dite par Erik Lieshout (le réalisateur du film tiré de « Rester vivant »), dans un café d'Utrecht.
Bien à vous,
Michel Houellebecq.

Joep Neefjes
Ere wie ere toekomt !
Aan: erik.lieshout

Ha Erik,
Ik had weer eens e-mailcontact met Michel Houelllebecq. Hieruit kwam een verassende onthulling die ik je graag doorgeef.
Ere wie ere toekomt !
Hartelijk,
Joep Neefjes

erik.lieshout
Antw.: Ere wie ere toekomt !
Aan: Joep Neefjes

Hee Joep,
Alles kits ?
Ja, dat was mijn antwoord op Michel's vraag : 'Wat voor land is Nederland eigenlijk ?'
Toen proestte hij het uit, ook omdat hij net een broodje (Nederlandse lunch...) in zijn mond gestopt had. Maar het is waar. Alles wat in Nederland voor tolerantie doorgaat dient maar één doel : het vergemakkelijken van de handel. Het staat allemaal al in 'Ik heb altijd gelijk' van Willem Frederik Hermans, dat eindigt met de zin 'Want geld is, in een klein land als het onze, het enige dat altijd wel een plaatsje vinden kan.'
En kunst is een leugen ! 'Kunstenaars zijn leugenaars ! ' zegt Droogstoppel in Max Havelaar : ' Want als een dichter rijmt 'het is guur / en het is vier uur' dan liegt ie natuurlijk, want het was misschien half drie, maar dat rijmde niet, of het was helemaal niet guur buiten '.
Groet, uit Frankrijk natuurlijk ! Erik

Allegorie der Tulipomanie
Jan Brueghel de Jonge

PS: Brad Pitt in Killing Them Softly (2012) | America's not a country. It's just a business.

Rialto | ***L'Enlèvement de Michel Houellebecq***
Franse tv-film (2014) geregisseerd door Guillaume Nicioux

cover: THOM PUCKEY | detail Thorbecke monument Den Haag | foto LPI

DE FIRMA NEDERLAND

ROELOF JAN MINNEBOO

Nederland moet je runnen als een onderneming.
Het kabinet moet het exportteam zijn.
En de Tweede Kamer is de ondernemingsraad.

Hans de Boer, voorzitter VNO-NCW.

Franciscus van Lith

De Boer pulkte met deze oproep aan een rode draad die dwars door de Nederlandse geschiedenis loopt. Van oudsher zijn de Nederlandse staat en de Nederlandse identiteit namelijk onlosmakelijk verbonden aan handel.

De opstand tegen de koning van Spanje had bijvoorbeeld meer met de afkeer tegen de hoge belastingen te maken die Filips II de Nederlanden oplegde om zijn oorlog met Frankrijk te bekostigen dan met godsdienstvrijheid of een ontluikend nationaal Nederlands bewustzijn. De Nederlandse strijd tegen Spanje werd niet bekostigd met belastingen maar met gemenelandsrenten: staatsobligaties die al in de 15de eeuw werden uitgegeven. Op die manier financierde Maximiliaan van Habsburg (1459 – 1519), regent van de Habsburgse Nederlanden in 1482 zijn oorlog met Utrecht met geld dat hij in Hollandse steden ophaalde. Nadat de Republiek was uitgeroepen vormden obligaties die werden uitgegeven door landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden de basis van een financiële revolutie die de economische werelddominantie van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in de 17de eeuw mogelijk maakte. De Republiek werd voorloper op de internationale kapitaalmarkt en stond aan de wieg van het kapitalisme.

Het gebied waarop de Nederlandse staatsgestuurde ondernemingsdrift het meest op dat van een onderneming leek, was de overzeese handel van de VOC en de WIC: particuliere Nederlandse handelsondernemingen met nauwe banden met de overheden. De belangrijkste bron van inkomsten was de handel in hout en graan met het Oostzeegebied maar ook wapenhandel (de families Trip en de Geer) en de handel in suiker, specerijen en tot slaaf gemaakte Afrikanen en Aziaten door de voornoemde handelsondernemingen. Nederlandse handelaren waren tevens de bestuurders van de steden, de Provinciën en de Republiek. Het dienen van het landsbelang stond voor deze regenten gelijk aan het dienen van hun eigen handelsbelangen. Nederland was dus vanaf haar prilste jeugd zowel een land als een onderneming.

De term 'firma Nederland' is een veelgebruikte term en werd voor het eerst gebruikt in 1920 toen Franciscus Georgius Josephus van Lith (1863-1926), de Jezuïtische criticaster van het koloniale bewind in Nederlands Indië en vriend Soekarno - die later de eerste president van de Republiek Indonesië werd - deze tekst publiceerde in het tijdschrift *Studiën; godsdienst, wetenschap en letteren.*

De Nederlanders en wat met hen samenhangt zijn allen in mindere of meerdere mate verbonden aan de firma Nederland, voorheen genaamd O. I. Compagnie, handelend in koffie, thee, suiker enz. en zijn daardoor van zelf betrokken bij de partij der werkgevers. Elk Nederlander, die naar Indië vertrekt, gaat daarheen om geld te verdienen, niet met het doel om zelf te produceeren, maar om te laten produceeren. Zoo hij zich niet rechtstreeks verbindt aan de groote handelmaatschappij door bij haar in dienst te treden, dan doet hij dat zijdelings door zich bij haar aan te sluiten.

Van Lith was niet de eerste criticus van de Nederlandse koloniale roofhandel. Eduard Douwes Dekker bekritiseerde in zijn *Max Havelaar* (1860) het corrupte regeringssysteem van Nederlands-Indië en al in 1740 publiceerde Willem van Haren (1710-1768), een Friese bestuurder en lid van de Staten-Generaal, zijn *Gedicht op den moord gepleegd aan de Chineesen te Batavia den IX Octob. Anno 1740.* De Nederlandse kolonisten vermoorden in Batavia (nu Jakarta) 10.000 Chinezen, uit angst voor een opstand onder de verarmde Chinese arbeiders op de suikerraffinaderijen rond de stad. Dat de slachtoffers voornamelijk rijkere Chinese handelaren in de stad waren, was geen toeval. Hun geld en bezittingen waren een belangrijker drijfveer dan de angst voor een opstand. De zaak ging in de doofpot, net als een door handel gedreven massamoord die de stichter van Batavia meer dan een eeuw eerder op zijn geweten had. Jan Pieterszoon Coen dankt zijn bijnaam Slachter van Banda aan de massamoord op de 15.000 inwoners van de Banda-eilanden omdat ze nootmuskaatnoten en foelie aan de Engelsen verkochten. De bestuurders van de VOC verzochten Coen het voortaan wat rustiger aan te doen met het vermoorden van mensen die een rol konden spelen in wat Van Lith later *'het laten produceeren'* noemde. De kostbare nootmuskaatbomen werden verhuurd aan Nederlandse *perkeniers* die tot slaaf gemaakte bewoners van andere eilenden gebruikten om de kostbare specerijen te laten produceren en daarmee enorme rijkdommen vergaarde. De patriarch van een perkeniersfamilie die eeuwenlang profiteerde van de roofhandel in specerijen werd vereeuwigd door Frans Hals: Pieter van den Broecke. Hij stond Coen bij tijdens de genocide op de Banda-eilanden en handelde zelf in tot slaaf gemaakte Malagassiërs.

Het vooropstellen van handelsbelangen als staatsbeleid is uiteraard niet typisch Nederlands: ook andere mogendheden maken zich hieraan schuldig. In de complete verstrengeling van staat en handel kent Nederland wellicht alleen in de Verenigde Staten haar gelijke: dat land werd immers ook onafhankelijk na een oorlog die werd gevoerd om belastingen. Voor beide naties geldt dat het eigenlijk geen landen zijn maar hooguit ondernemingen waarin financiële belangen echt boven alles gaan.

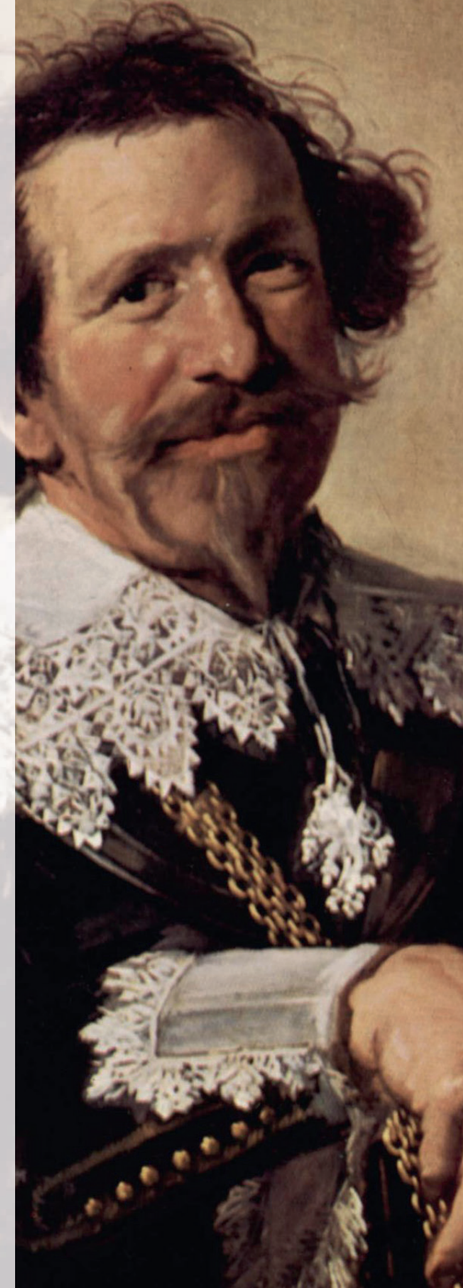

ROOKPAUZE

Tekst en foto | MARICKE NIEUWDORP

Dit is Hans (21). Hans hier, steekt gehaast z'n clandestiene sigaretje op. Het is verboden om tijdens dit werk als lopend reclamebord tijd voor jezelf te nemen. Acht uur lang is Hans van de baas. Moet je plassen? Dan vraag je toestemming! En meer dan twee minuten heeft geen mens nodig om af te knijpen. Right? Overdag hijst deze flexwerker zich in dit naar zweet van anonieme collega's stinkende pak om door de drukke straten van het centrum te paraderen. Hans heeft het bloedheet en wordt steevast getreiterd door een groepje hangjongeren. Maar aan de term arbeidsomstandigheden heeft zijn opdrachtgever een broertje dood. Kortingsfolders uitdelen zal je - en niet zeiken.

's Avonds fietst Hans pijlsnel naar het distributiecentrum van een beursgenoteerd online megawarenhuis. Daar schraapt hij de rest van zijn schamele inkomen bij elkaar. Hij klokt in, zoekt zijn afdeling, checkt lijsten en begint met verzamelen van bestellingen. De tijd loopt. Elke meter staat voor een tijdeenheid en het is zaak om binnen het berekende aantal minuten bestellingen in die doos te flikkeren. Rennen is geen uitzondering. Het is hier dan wel geen Amerika, de directie van zijn concern heeft wel degelijk opgelet toen de flexpool vol onzekerheden opmars maakte aan deze andere kant van de grote plas. Die targets moeten worden gehaald, de klanten verwachten hun order binnen 24 uur op de mat en Hans' uit de klauwen gelopen huur moet gewoon worden opgehoest. Hans weet het nog niet, maar hij zal zeer binnenkort worden gewipt. Hans is immers al 21 en dat betekent dat hij duur is als kracht. Peperduur. Er staan hordes 14-jarigen en allerhande illegale migranten te trappelen om Hans' plekje in te nemen, voor een schijntje van zijn inkomsten, ofcourse. Hans drukt zijn sigaret uit, zucht nog eens diep en zet zijn hoofd weer op.

Meet Tom (41), Investment banker. Type middenkader, doch met een neus voor belastingvoordeeltjes en *vrindjes* in de politiek. Met z'n sigaret in de hand mijmert hij over hoe hij zijn laatste bonus zal spenderen. Een derde huis om te verhuren als investering? Nieuwe borsten voor z'n kipje? Of toch maar weer zo'n wellnessreisje naar Bali? Nog geen tien minuten geleden drukte Tom op de bestelknop om een elektrisch skateboard aan te schaffen. Geinig dingetje. Kost geen drol. Niet dat hij ooit een voet op die step zal zetten. Maar het kán. En daar gaat het om. Keuzes. Vrijheid. Luxe. En het mooiste is: hij heeft het board binnen 24 uur binnen! Bless up!

Hollands glorie Nederland is gefundeerd op boeren en kruideniers, nijveren cententellers en dwangneurotische spaarders.
REINIER LUCASSEN (mixed media 2017)

Herinnering aan Holland Company
Denkend aan Holland
zie ik brede financiële stromen
traag door oneindig
laagland gaan,
algoritmen ondenkbaar
ijl kantoor
als hoge pluimen
aan den einder staan;
en in de geweldige
ruimte verzonken
de distributiecentra
verspreid door het land,
fiscaal aantrekkelijk, lege industrieterreinen,
geknotte secretaressen,
beurzen en markten
in een groots verband.
de lucht hangt er laag
en de zon wordt er langzaam
in commerciële veelkleurige
dampen gesmoord,
en in alle gewesten
wordt de stem van het water
met zijn eeuwige, financiële rampen
gevreesd en gehoord.

BELINDA BLANCHOT
ex-model, ex-dichter, ex-kunstenaar, ex-vrouw

Pin hole sessions VIII | IRMA BUNT

ANNA BOLTEN

Canaux canards canaille

'Adieu canards, canaux, canailles!' riep schrijver Vanderdur in opperste woede. Zijn houding tegenover de Hollanders was ambivalent, gevoelens van pure apenliefde werden afgewisseld door aanvallen van onverbasterde afkeer. Voltaire, in een berijmde brief aan FrederikII: 'Een vrij en op winst belust volk,/ levend in deze uithoek van de aarde,/ altijd ronddobberend op een boot/ zouden ze de lucht en het water verkopen.'

Want, zei ook Johann Gottfried Herder, 'in Holland is alles te koop'. De uitdrukking 'een Hollandse koopman' is een pleonasme, zei Heinrich Heine, 'da jeder Hollander Kaufmann ist'. Liefst een koopman in mensenvlees, getuige Heines poëtische portret van de bigotte slavenhandelaar Mynheer Van Koek, die bezijden de fokkemast met mercantiele bezorgdheid ziet hoe de zwarte handel onder zijn grijpgrage tengels crepeert. Zij sterven door melancholie en door het feit dat hun eigen stank hun de adem beneemt, meldt de scheepsarts Van der Smissen - als er bij Heine een Hollander opduikt heet hij veelal Van der Pissen of Van der Smissen. Mynheer Van Koek ziet vertwijfeld hoe het ene lijk na het andere aan de haaien wordt gevoerd. En hij bidt: 'Verschone ihr Leben um Christi Will'n,/ der fur uns alle gestorben!/ Denn bleiben mir nicht dreihundert Stuck,/ So ist mein Geschaft verdorben.'
'Goud is jullie God', zeiden de West-Afrikaanse negers tegen de Nederlandse mensenhandelaars.

Drie eeuwen later besloot God, in nauwe samenspraak met Zijn Zoon, de Nederlanders hun kolonies af te nemen. Er is even door het handeldrijvende deel der natie om geprutteld ('Indië verloren, rampspoed geboren'), maar zelfs de VVD zal moeten toegeven dat de reputatie van het Koninkrijk der Nederlanden er sedertdien aanzienlijk op is vooruitgegaan.

ZEZE BAMILIKE (Kameroen, 1970), filosoof.

Beeldfragment uit *Merry-go-round* | ANKE LAND

Je Naait Nog Steeds

WOWO

'Yes, yes', zeggen ze dan allemaal. Dat enthousiast luide *ge-yesyes* samen met het overdreven en vaak pijnlijk handenschudden maken de ontmoetingen met ingevlogen Amerikaanse zakenlui weerzinwekkend. Wij Nederlanders verwelkomen de horken uiterst vriendelijk. 'Onze bevrijders', zeggen we dan, terwijl de handkneuzingen worden weg geglimlacht. Hun superioriteitsgevoel nemen we op de koop toe. 'Zaken zijn zaken, daarvoor kruip je desnoods door de stront', zei Wiegel altijd. 'Pakken wat je nú te pakken kan krijgen.'
Japanners staan bekend om hun grijnslach, maar de Hollanders laten gewoon hun ware gezicht niet zien. Onze VOC-mentaliteit! De hele wereld stinkt erin. De Amerikaanse zeepbeleconomie, waarvan wij mede aan de wieg stonden, wikkelen we in Texelse schapenwol. Maak het niet te moeilijk, dat geeft gedoe. De plooibaarheid van de Nederlandse zakenman en in mindere mate de zakenvrouw gaat elke vorm van kontkruipen voorbij.

Het Nederlandse woord 'polder' is in alle talen terug te vinden. Alleen het woord polderen houden we mooi voor onszelf. De buitenlanders weten zich geen raad met onze overlegtactiek waarbij de ene tegenstrijdigheid met de andere wordt weggestreken. We dwingen de anderlanders tot solide afspraken om ze vervolgens zelf heimelijk te ontlopen. Niet alleen in de zakenwereld wordt gewerkt volgens het *flexibele compromismodel*, ook binnen onze politiek is deze handelswijze gebruikelijk.
Op het zogenaamde *Hollands Direct* zijn we trots. Als we ons daarvoor verontschuldigen in het buitenland wordt gereageerd met schouderklopjes en een opmerking in de trant van ga-vooral-zo-door. De Hollandse humor wordt ontvangen met blikkenvol onbegrip. Aspecten die we van onszelf niet zien worden door buitenlanders zeer gewaardeerd. Met name de in hun ogen kinderlijke benadering van zakendoen en het opwekken van een baarmoedergevoel vindt men uiterst charmant.

Mede door roofgeld uit het koloniaal verleden en de naoorlogse tsunami aan witgewassen crimineel geld is Nederland in de top 15 geplaatst van de rijkste landen ter wereld. Doorvoerstaat Nederland is zeer interessant voor internationale bedrijven, het gunstige belastingklimaat is daarbij de 'cherry on top'. Hierbij weet Nederland ook handig te profiteren van ondernemingsellende in andere landen. Zo verruilden door de Brexit honderden bedrijven het Verenigd Koninkrijk voor Nederland.
Het instellen van sancties tegen bedrijven, waarmee Amerika strooit, gebeurt niet in Nederland. *War On Drugs* wordt alleen gevoerd in het buitenland, hier is het *party* en een beetje ondeugend. De strafmaat in ons handelsland is laag en dat is ook fijn voor onze buitenlandse vrienden. Wel wordt bij het minste of geringste de status van *nationaal belang* uit de kast gehaald, denk hierbij aan het Eurovisiesongfestival.
Het is hier op z'n plaats om uit de hedendaagse, veelsoortige Nederlandse internationale handel de porno-industrie en het beeldende kunstbedrijf te benoemen als voorbeelden van groot economisch belang.

Eén biertje maakt nog geen dollar

Het nadeel dat onze humor in het buitenland niet wordt begrepen, compenseren we door verscholen humor. Grappen die alleen wij begrijpen. Briljante krachtbron van Nederlanders tijdens het handeldrijven is de onzichtbare innerlijke lach. Het is niet helemaal zeker, maar het vermoeden bestaat dat mr. Freddy de bedenker is van het voor multi uitleg vatbare *Je-Naait-Nog-Steeds*. Dit wordt echter nooit geschreven maar snel achter elkaar uitgesproken. De Amerikanen verstaan dan *United States*.
Bij het handenschudden werd dit geintje veelvuldig gebruikt door Hollandse zakenlui, naar verluidt ook door prins B. En dan in volle verwachting van het zalige *yes yes*.
Door te pas en te onpas onthullingen en uitleg van het Nederlandse taalgrapje tijdens de Lockheed-affaire in de zeventiger jaren, is het onzinnetje bijna niet meer gebruikt.
De lol is eraf.
In het begin van zijn loopbaan bij het vastgoedbedrijf van de familie Elizabeth Trump & Son is het Hollandse fopperijtje ook verklapt aan Donald Trump. Hij vond het meesterlijke humor en gebruikte het zelf ook overdreven. Heel zeldzaam, maar nog steeds, vooral in het buitenland, horen we hem soms *Je-Naait-Nog-Steeds* uitspreken.

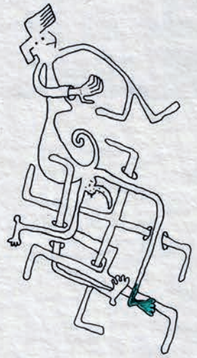

Donald | MORITZ EBINGER

LOODWICKS' DOCUMENT

Prins B. met Paul Huf in *Je-Naait-Nog-Steeds*. Zijn onzichtbare innerlijke lach bulderde er vaak toch uit.

JUIST !

JOSEPH KLIBANSKY

BIG BANG

Het zielige zwijgen der Nederlandse kunstenaars

NIKOLAJ TJERIMOFF

In Nederland wordt alleen nog binnen de instituten gepassioneerd over kunst gesproken, niet door de kunstenaars onderling bleek onlangs bij mijn rondreis door dit koude kikkerlandje. De kunstenaars onderscheiden zich door een hoffelijke onverschilligheid, een voorzichtige, sceptische terughoudendheid. Zijn ze zo geïntimideerd door de brede 'cultuurfilosofische' visies van de Hollandse curatoren? Ze hebben er in elk geval niets tegenin te brengen: geen vertoog, geen politiek, geen programma, geen poëtica, zelfs niet in negatieve zin. Men kan opwerpen dat het niet de taak is van de kunstenaars om de curatoren in het fabriceren van 'concepten' en het doen van boude uitspraken naar de kroon te steken. Maar dat ze nooit van zich laten horen is verdacht.

Schuilt er achter dit zwijgen een of ander hoger principe? Moeten we hun onmondigheid beschouwen als een ultieme, mystieke soort van mondigheid waar we niet bij kunnen? – Laat ons serieus blijven: hun zwijgen klinkt, en het klinkt niet goed, het klinkt al te berekend, ontwijkend, diplomatisch, vreesachtig. Openlijke kritiek op het kunstestablishment is fnuikend voor hun carrière. Ook kritiek op andere kunstenaars is uit den boze, het lijkt al gauw op broodroof, op een smerige vorm van concurrentie; de kruidenier zegt toch ook niets kwaads over zijn concurrent van een straat verderop?

Men heeft sinds lang de mond vol over de toenadering tussen kunst en leven, kunst en maatschappij, kunst en publieke ruimte, kunst en filosofie, kunst en wetenschap, enzovoort. Altijd weer gaat het over de '(her)contextualisering' van de kunst, over dat kunst niet zomaar een beeld of object is maar een interventie in de publieke ruimte of in het maatschappelijke veld. Nooit heeft men de 'ware' kunstenaar zo goed kunnen herkennen aan zijn weigering om 'kunstenaar' te worden genoemd. Maar anderzijds was valse bescheidenheid nooit zo doorzichtiger. De kunstenaar die zogezegd geen kunstenaar wil zijn, blijft uiteraard op het doorgewinterde kunstpubliek mikken. Alleen wil hij zijn mythe verdiept zien door een gespeelde anonimiteit waaruit hij telkens weer ondanks zichzelf als kunstenaar verschijnt. Heroïsch!

Hoe meer de hedendaagse kunstenaar dit ontkent, hoe meer hij verraadt dat hij opgesloten zit in zijn kunstenaarsrol. Het 'schoenmaker, blijf bij uw leest' is nooit zo sterk geweest. De kunstenaar is meer dan ooit een paradepaardje dat af ten toe zijn kunstjes mag tonen op de plekken en volgens de modellen die het establishment hem offreert. En verzwijgt men niet iets fundamenteels als men het altijd heeft over 'interdisciplinariteit'? De kunstenaar kan in principe met elke medium overweg, maar blijkbaar niet met het woord. Is het woord een te onhandig medium, of is het te gewichtig? Alsof de kunstenaar ervoor terugschrikt te interfereren in een domein dat 'eigenlijk' toebehoort aan kunstcritici en curatoren. Vreemd, is er voor de kunstenaar plots een verboden domein? Vanwaar deze plotse bescheidenheid? Kunstenaars hebben graag dat – liefst befaamde – kunstcritici over hun werk schrijven. Anderzijds blijven ze doen alsof het woord niets is. Hoe kan men anders het pijnlijke contrast verklaren tussen de extreme eisen die hedendaagse kunstenaars stellen met betrekking tot de presentatie van hun werk en hun onverschilligheid voor het obscurantistische en ideologisch bedenkelijke commentaar dat critici en curatoren zo vaak rond hun werk breien? Wat is hun bekommernis om de 'context', wat is al die 'institutionele kritiek' waard zolang ze zich braafjes de discursieve retoriek waarin hun werk wordt ingebed laten welgevallen? Is het obsceen het woord te nemen? Is men bang dat het beeld hierdoor zijn onschuld, zijn maagdelijkheid gaat verliezen? Is het beeld dan onschuldig? Of is juist niet de wens de onschuld van het beeld te bewaren schuldig? Is juist niet de onvermoeibaar geprezen 'ambiguïteit', 'poliïnterpretabiliteit', 'ongrijpbaarheid', de 'eeuwige ironie' van het beeld een alibi geworden voor een onverantwoordelijke vrijblijvendheid waarbij men altijd buiten schot blijft? Zwijgt de kunstenaar zo halsstarrig omdat hij zelf de heilige stilte, de fetisjistische cultus die zich rond zijn werk vormt, niet wil verstoren? Is hij bang dat hij met zijn woorden het mysterie zou bedreigen dat het instituut rond zijn werk weeft? Als dat zo is, dan zijn decennia van avant-gardistische en conceptuele kritiek helemaal voor niets geweest.

Beeld |ANNA BOLTEN

ARTI MEDAILLE 2019 NAAR MASSAMAN

Conceptueel documentairefotograaf HANS EIJKELBOOM (1949) heeft Arti's eremetaal gewonnen. Al meer dan 25 jaar fotografeert hij ogenschijnlijk doelloze massa's, mensen in de stad die aan hem voorbij trekken.

Robodock

MAIK TER VEER

Het festival Robodock is in 1998 ontstaan op het ADM terrein direct na de eerste gentrificatie-golf van de zuidelijke IJ-oevers van Amsterdam.
Na ontruiming van Graansilo en het Vrieshuis initieerde Robodock samen met kunstenaars uit deze gebouwen een solidaire alliantie ter culturele verdediging van de Amsterdamse vrijplaatsen. Dit politieke manifest was formeel het startschot voor het Amsterdamse broedplaatsbeleid. Het broedplaatsenbeleid is anno 2019 helaas uitgegroeid tot ultieme gentrificatiemachine.

Robodock bleef in de beginjaren autonoom van subsidies en broedplaatsbeleid. Op het ADM terrein groeide het uit tot een ongeëvenaard internationaal spektakelfestival op ideële grondslag. Maximale recycling, vegetarisch, laagdrempelig, internationaal, grootschalig, alchemistisch en non-commercieel waren basisprincipes. Duurzaamheid en continuïteit de opdracht.

Het lukte Robodock door investeringen van medewerkers en honderden vrijwilligers jaarlijks een internationale groep van spraakmakende kunstenaars bijeen te brengen. Robodock stond als vrijwilligersorganisatie op eigen kracht.
Sinds de oprichting van Robodock publiceerde Robodock posters die op cartoonachtige wijze politiek commentaar gaven op de staat van de stad. Hoog activistisch reageerden deze posters ieder jaar op het broedplaatsenbeleid.

In 2005 bereikte Robodock haar ultieme doel: "een duurzame vestigingsplek"op het NDSM terrein, dacht men.
Deze plek zorgde voor een artistieke verdieping binnen de thematiek zoals te zien op de poster van 2005. Robodock was het eerste Amsterdamse festival wat samenwerkte met Amsterdam Marketing welke toen net begonnen was met de I Amsterdam campagne.
Dit reclamebureau wilde graag tegen (kleine) betaling een rode balk met Het "I Amsterdam" logo dwars over de poster heen publiceren. Dit tot grote ergernis van Robodocks poster ontwerper Wall-Russ.

Via contact met reclamebureau Kessels Kramer (I Amsterdam Campagne) werd onderzocht of Robodock een betere internationale campagne kon opzetten om een breder publiek te trekken. Kessels Kramer kwam met een slap campagne idee om verf druipers op Robodocks website / briefpapier etc. te gaan drukken om zo meer samenhang "in het merk en beleving" van Robodock te creëren.

Deze gewraakte poster is uiteindelijk niet gepubliceerd maar in retrospectief wel profetisch. Robodock was er in 2005 na al die jaren van knokken op het ADM er maar wat trots op om via brede steun vanuit de eigen organisatie en de Amsterdamse politiek en onafhankelijke subsidies door de stad omarmt te worden. Wethouders hielden daverende openingsspeeches. Publiek kwam uit meer dan 30 landen.
Het "I Amsterdam" logo op de poster van Robodock hield voor de organisatie in dat de Amsterdamse vrijplaats cultuur omarmd werd en ook bij de stad hoorde als integraal onderdeel.

Het I Amsterdam logo waar het bloed vanaf druipt vertegenwoordigt de vele investeringen van Robodock en druipt over het NDSM logo heen. Investeringen waar de organisatie zelf totaal geen rendement van plukte. Geen eigen plek, valse beloften, politieke corruptie, de vastgoeddirecteurencarrousel, geen rendement, geen continuïteit, geen beleid. De kunstenaar als wegwerp product. Dankzij merk en beeld van Robodock 2005 vestigde MTV in 2006 zich op de werf…
Kortom: Citymarketing kan een mooie bijdrage leveren aan het om zeep helpen van mooie kunstprojecten.

PAUL NASSENSTEIN

PAUL NASSENSTEIN

Fata Morgana | ASTRID VAN RIJN
uit de Koolstofserie 2019

Kritiek op koeienbellen?

RONNIE RIBBENTROPF

Een veganistische vrouw is twee keer afgewezen als Zwitserse burger omdat geïrriteerde lokale bewoners zich verzetten tegen haar 'opzichtelijke' meningen over de rechten van dieren.

Wurm, Oel auf Leinwand | PAT NOSER

De van oorsprong Nederlandse Nancy Holten woont al meer dan dertig jaar in Zwitserland. Aanvragen voor burgerschap worden daar afgehandeld door lokale overheden, soms met de input van bewoners.

Eén van de vereisten is dat een persoon geïntegreerd moet zijn in de Zwitserse manier van leven en bekend moet zijn met de Zwitserse gewoontes en tradities. En daar ligt precies het probleem dat de inwoners van Gipf-Oberick met Holten hebben.

De 42-jarige vrouw heeft zich in de media namelijk meerdere malen uitgesproken tegen koeienbellen, kerkklokken, jagen en andere Zwitserse tradities. En dus werd haar aanvraag om een Zwitserse burger te worden twee keer afgewezen: in 2015 én in 2016. „Kort voor de aanvraag ging ze de strijd aan met verschillende Zwitserse waarden zoals kerkklokken, koeienbellen, veehouderijen, jagen, varkensraces, het eten van vlees, circusdieren, het vangen van muizen, pakjes melk geven op scholen, en ga zo maar door", vertelt Urs Treier, een woordvoerder van de gemeenteraad.

De afwijzing was volgens Treier dan ook „op basis van het feit dat iemand die zichzelf zo erg afzet tegen zoveel Zwitserse gedeelde waarden, gebruiken en tradities, en dat ook nog eens persoonlijk, direct en bovenal opzichtig in de pers doet, geen Zwitsers burgerschap zou mogen krijgen".
Gipf-Oberfrick is een gemeente in het noorden van Zwitserland met zo'n 3500 inwoners. Er wonen volgens Nancy Holten veel boeren en conservatievelingen. „Zij zijn er niet aan gewend dat groene onderwerpen zo open worden besproken", zegt zij. „Als een veganist, voer ik openlijk campagne voor dieren. Dat irriteert veel mensen."

Wat hen ook irriteert is volgens Holten het feit dat zij regelmatig in de media verschijnt. „Dat doe ik zodat mensen meer nadenken over het probleem van dierenbescherming," zegt de 42-jarige, die zichzelf beschrijft als een

freelance journalist, model en dramastudent. Ze is naar eigen zeggen tegen koeienbellen omdat ze vindt dat die de gezondheid van de dieren schaden. Ze refereert daarbij aan een onderzoeksrapport van het Zwitserse Instituut voor Technologie uit 2014, dat stelt dat de bellen de koeien doof kunnen maken. Daarnaast vindt ze kerkklokken te luid en onnodig.

Holten zegt dat ze aan alle eisen voor Zwitsers burgerschap voldoet. Daar is Treier het mee eens, maar ondanks dat de gemeentelijke autoriteiten geen formeel bezwaar hadden, werd Holten's aanvraag geweigerd. Volgens Treier is het de eerste keer in twintig jaar tijd dat Gipf-Oberfrick een aanvraag heeft tegengehouden.

Holton doet nu een beroep op de regering van het kanton van Aargau, die Gipf-Oberfrick overziet. Treier verwacht dat haar aanvraag zal worden aanvaard. „Haar houding laat haar persoonlijke kijk op de wereld zien. Vrijheid van meningsuiting is verankerd in de Zwitserse wet, dus burgerschap kan niet op grond van een persoonlijke mening worden afgewezen."

Terug op het plein heb ik verschillende keren met Hirschhorn over de sculptuur gesproken. Ik vertelde hem over de Oostenrijkse schrijver Robert Musil die een kort verhaal heeft geschreven: Monumenten. De belangrijkste eigenschap van een monument is dat je het niet meer ziet, wanneer je er een derde keer aan voorbij loopt. Grote personen in de geschiedenis krijgen een monument, maar het lijkt er toch meestal op dat een groot persoon met een betonblok om de hals in “het diep bergmeer der vergetelheid” wordt gedumpt. Musil kon het niet mooier beschrijven.

Daarom is de tijdelijke “Robert-Walser-Sculpture” van Hirschhorn een meesterzet. De planning duurde drie jaar, de opbouw en het evenement duurden ieder drie maanden. Afbreken minstens drie weken. En daarna: het grote zwarte gat. Wat is daar in 2019 op het stationsplein gebeurd? Iedereen die hier langs komt vraagt zich af wat er mist. De achtergelaten leegte is symbolisch. Ook voor Robert Walser, die een dag lang op een bankje heeft gezeten en er niet voor terug schrok met mij wat te keuvelen. Wat me trouwens net te binnen schiet, Walzer vroeg me wat ik deed voor de kost? “Kunstschilder”, zei ik. Hij sprak toen de fameuze woorden, “Hoe je moet schilderen, dat kun je alleen maar schilderen, niet zeggen”.

fotografie | Enrique Muñoz García

Idi Vidi Fiji

FRANS HELLENKAMP
Beeld | Micha Zweifel

Het is alweer een paar jaar geleden dat op de Fiji-eilanden in een vitrine in een museum een kleine schoen lag uitgestald. Toegegeven, het was maar een klein museum in die grote Stille Oceaan, en het was ook maar een kleine schoen, een instapper voor een kindervoet. Maar toen op een goede dag de Zwitserse consul van de Fiji Eilanden, mijnheer Ulli Schneider, het kleine museum bezocht en de schoen zag, schrok hij heftig. Naast de schoen lag een papiertje waarop je kon lezen waarom die instapper in de vitrine lag. Nadat hij de tekst had geraadpleegd, kon de consul niet anders dan het diplomatieke raderwerk in beweging brengen teneinde ervoor te zorgen dat dit kleine relikwie op de een of andere manier weer naar Zwitserland teruggebracht zou worden. Zulks geschiede.

De geschiedenis?
Het is bijna honderd jaar geleden dat de Zwitserse zendeling Tobias Nothelfer met zijn familie naar de Fiji-eilanden toog om de toen nog wilde eilandbewoners te christianiseren. Hij reisde met zijn vrouw Catharina en de twee kinderen. Martin en Elisa. De kinderen waren dolgelukkig want ze gingen op deze manier op een wel heel erg lange vakantiereis naar een idyllisch eiland met een heerlijk klimaat. Vanuit Marseille werd de boot genomen. Martin en Elisa hadden heel veel boeken bij zich want zo’n zes weken op diverse oceanen met alleen water was toch wel een beetje saai. Er werden onderweg heel wat avonturenromans verslonden. Tijdens de reis kregen de kinderen tussen de avonturenromans door van hun vader en moeder privéles, onder meer over de zegeningen van het christianiseren van wilde eilandbewoners.

Na lange tijd bereikte het Zwitserse gezelschap Suva, de hoofdstad van de Fiji-eilanden. Van daar reisden ze nog een paar dagen over het hoofdeiland naar een plek in de buurt van de plaats Tavua. Daar zou de vader Gods woord prediken. Het dorp bestond uit een groot aantal palmhutten en er waren gelukkig heel veel kinderen, dus heel veel potentiële christenzieltjes.

Vanaf de eerste dagen was vader Tobias veel onderweg in de omgeving. Hij probeerde eerst de volwassen mensen zover te krijgen dat ze hun animistisch geloof zouden afzweren. En dit leek voorspoedig te gaan. De mensen die hij sprak, leken alleszins bereid zich te laten bekeren. Ondertussen maakten de kinderen veel nieuwe vriendjes. Het leven leek de familie Nothelfer toe te lachen, daar op de Fiji-eilanden.
Maar schijn bedriegt. Op een gegeven moment sloeg het noodlot toe. De vader had iedereen in de omgeving opgewekt verteld dat het voortaan verboden was mensenvlees te eten. De inboorlingen reageerden aanvankelijk met vriendelijk geknik en zonderling gegiechel, maar op een dag zetten ze in het dorp waar de familie Nothelfer woonde een enorme pot met water op het vuur. Toen het water kookte, hebben de dorpelingen de hele familie Nothelfer daarin gekookt en met huid en haar opgegeten. Het enige dat overbleef was de kleine schoen van Elisa. Op de een of andere manier moet die uit de pot zijn gevallen, anders hadden ze die ook mee opgegeten.

Robert Walser Sculpture

FREDIE BECKMANS

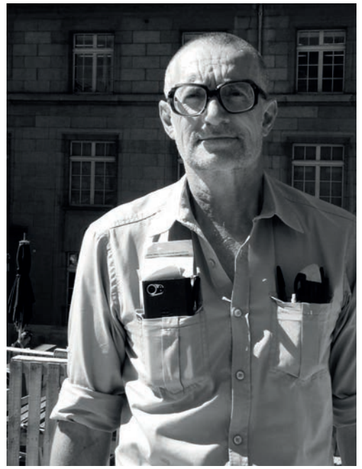

Thomas Hirschhorn

Toen midden jaren zeventig iedereen nog Herman Hesse las als vrijetijd hippie besteding, zat ik in een groep van jonge kunstenaars die veel verder waren. De in het Zwitserse Biel opgegroeide Robert Walser (1878–1956) was onze literaire held. Zoiets als Jan Arends in Nederland maar dan veel poëtischer; een zachtmoedige wandelaar die liever schrijft dan geld verdient. Korte verhaaltjes, geschreven alsof hij een nog onbegrepen gymnasiast was die de wereld vol verwondering bekijkt en beschrijft. Een kleine man, een groot schrijver. Een schrijver, die de tweede helft van zijn leven in een inrichting heeft doorgebracht en twintig jaar lang geduldig zakken heeft geplakt, uitgeschreven.

In het Biel van Robert Walser wordt iedere vijf jaar de "Schweizer Skulpturen Ausstellung" georganiseerd. Groots en met veel geld. Iedere keer worden internationale kunstenaars gevraagd om op een gegeven thema te reageren. Vorig jaar was het weer zover. Echter: Er was maar 1 kunstenaar uitgenodigd, Thomas Hirschhorn. Hij kwam met een plan om een tijdelijke "gedenksteen" voor Robert Walser te maken. Het zou een soort huttendorp worden op het plein voor het station van Biel waar aan alle sociale en culturele uitingen aandacht zou worden besteed. Grote consternatie omdat al het geld naar 1 kunstenaar zou gaan; de taxichauffeurs op het plein schreeuwden hel en verdoemenis; de zwervers werden van hun hangplek verjaagd. Het project moest een jaar worden uitgesteld omdat er niet genoeg vergunningen waren aangevraagd. Iedereen liep tegen elkaar te schreeuwen.

Dit jaar werd eindelijk begonnen met de opbouw. Hirschhorn heeft nooit opgegeven, ligt niet in zijn karakter. Net zo min als dat van Walser. In de maanden juli, augustus en september 2019 was het dan zover. De tijdelijke "Robert-Walser-Sculpture" heeft iedereen met verbazing achter gelaten. Thomas Hirschorn was er iedere dag te vinden van 10 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. In de installatie was ook een barretje: Lokal Int. Daar was ik natuurlijk het meest te vinden. Een bar die iedere dag op ongeregelde tijden twee uur open was. Lokaal bier, lokale wijn en Pernod, veel gratis drank. De lokale kunstenaars en zwervers hokten er elke dag samen. Als de grootste vrienden. Nescio's uitvreters stonden hier grootse verhalen te vertellen en waren iedere dag weer paraat.

Op een dag raakte ik toevallig verzeild achter het station van Biel. Daar is ook een plein. Het Robert-Walser-Plein. Helemaal leeg en daarom misschien wel naar Walser vernoemd. Op een bankje zag ik een eenzame man zitten. Hij had een hoedje op en zijn handen steunden op een wandelstok. Ik kwam dichter bij en zag direct dat het Robert Walser was. "Wat doe jij hier?", vroeg ik hem. "Wel, ik kreeg van Petrus een dag verlof om terug op aarde naar mijn geboorteplaats te komen", antwoordde hij, "Omdat er een groot feest om mij heen wordt gegeven en er een monument voor mij is opgericht". "Dit is toch het Robert-Walser-Plein?", vroeg hij. Ik stelde hem gerust en meldde hem, dat hij vooral van de rust van het plein moest genieten. "Op het andere plein aan de voorkant van het station heeft Thomas Hirschhorn tijdelijk een sociale sculptuur speciaal voor jou neergezet". "Daar wordt in een groot huttendorp iedereen die een beetje anders is, in de schijnwerpers gezet". "Blijf daar weg, veel te druk". "Geniet nog even, ik ga weer naar de voorkant van het station en stort mij in het gedruis". "De Bieler middenklasse is woedend over al die onzin, maar de Bieler middenklasse heeft jou boeken ook niet gelezen". "Het ga je goed". >>

‘Freie Gegend auf Bergeshöhen’
Richard Wagner in Zwitserland

PHILIP WESTBROEK
vertaler van Richard Wagner, Prozageschriften (9 delen), Uitgeverij IJzer 2013-2019.

In de eerste meidagen van het jaar 1849 werd Dresden opgeschrikt door geweerschoten en knallende granaten. De Europese golf van revoluties had de Saksische hoofdstad bereikt. Met democratische concessies had de koning van Saksen in 1848 gepoogd het tij te keren, maar tevergeefs. ‘De macht aan het volk!’ schalde het vanaf de barricaden. Onvervaard stond men tegenover het geweervuur van de Pruisische ordetroepen, die door de koning in paniek waren opgetrommeld. In de voorhoede bevond zich een opmerkelijk tweetal: aartsoproerkraaier Michail Bakoenin, die heel Europa afreisde op zoek naar een opstootje, en Richard Wagner, de gerespecteerde Herr Hofkapellmeister, die de eerste successen met zijn opera’s beleefde maar de wereldorde omver wilde stoten omdat zijn kunst niet werd begrepen.

De opstand werd bruut neergeslagen. Bakoenin werd opgepakt en Wagner vluchtte naar het vrije Zürich. De Zwitserse provinciestad vormde halverwege de eeuw een toevluchtsoord voor progressieve intellectuelen en kunstenaars uit Midden-Europa. Naast de dichter Georg Herwegh en architect Gottfried Semper vond ook Wagner hier een veilige haven.

Wagner nam zijn revolutionaire ideeën mee naar de Zwitserse stad die sluimerde in de luwte van de wereldgeschiedenis. In de geest van de revolutie schreef hij zijn magnum opus – *Der Ring des Nibelungen* – en zijn belangrijkste kunstgeschriften – de ‘Züricher Reformschriften’: *Die Kunst und die Revolution, Das Kunstwerk der Zukunft en Oper und Drama.* De term ‘Reform’ is evenwel eufemistisch, want stelde Wagner geen compromisgerichte hervorming van het muziektheater voor, maar een fundamenteel nieuwe kunst – het Gesamtkunstwerk – en een geheel nieuwe maatschappij.

In Wagners kunstutopie moet de gefragmenteerde en geïndividualiseerde moderne samenleving weer tot een levende gemeenschap aaneen worden gesmeed. Wagner bindt de strijd aan met de vervreemding en uitbuiting in de kapitalistische economie, die ook in Duitsland de burgerlijke epoche ging domineren. De kunst mag niet langer als amusement een douceurtje zijn dat de status quo in stand houdt, maar moet op Brechtiaanse wijze de mens bewust maken en daarmee bevrijden. Alleen in de synthese van alle kunsten kan de mens zijn volledige wezen uitdrukken – het ´zuiver menselijke´, dat achter de verwrongen grimas van de moderne sociale verhoudingen schuilgaat. Voor Wagner golden de Griekse theaterfestivals als lichtend voorbeeld, waarin de kunst, het sociale en religieuze leven met elkaar versmolten. Maar eerst moest de

Sebstdarstellung | LIS KOCHER

bestaande orde middels een revolutie volledig worden ‘opgeheven’ in de geest van de Links-Hegeliaanse denkers Feuerbach en Marx.

Het werk aan de *Ring* werd echter onderbroken door de affaire met Mathilde Wesendonck, echtgenote van een vermogende geldschieter, wiens tuinhuis Wagner als zijn ‘Asyl’ bewoonde. Samen beleefden ze als *Tristan en Isolde* de ‘hoogste lust’ van het ‘verzinken en verdrinken’ in de allesverzengende liefde. De affaire kwam uit en Wagner verliet Zürich eind jaren ’50 met de partituur van Tristan und Isolde op zak.

In 1866 nam hij opnieuw de wijk naar Zwitserland, ditmaal omdat zijn megalomane projecten koning Ludwig II van Beieren financieel te gronde dreigden te richten. De koning had wel voor een riante villa aan het Vierwoudstedenmeer gezorgd: Huis Tribschen nabij Luzern. Friedrich Nietzsche was hier vaste gast. Wat was er over van Wagners revolutionaire idealen? Is de *Ring*, zoals Nietzsche later zou schrijven, een toonbeeld van Schopenhaueriaanse berusting? Heeft Wagner zijn utopie opgegeven? Het einde van *Götterdämmerung* laat deze vraag qua tekst onbeantwoord. Wel klinkt bij de apocalyptische brand van de godenburcht en de zondvloed van de Rijn het ‘Liebeserlösungsmotiv’ in de hoge strijkers.

Met deze liefdesboodschap verlaat Wagner de Alpen om in Bayreuth de volledige *Ring* in 1876 de vuurdoop te geven. Het theater hoefde daarbij niet in vlammen op te gaan, zoals oorspronkelijk de bedoeling was. In 2020 brengen de Festspiele een nieuwe enscenering van deze vrucht van Wagners Zwitserse ballingschap, helaas zonder Daniele Gatti.

Cage

C.H.

Als voormalig Zwitserse chocolatier in exclusieve Amerikaanse hotels te Los Angeles en San Francisco is Claude Gigon ooit teruggekomen naar Zwitserland om als kunstenaar de wereld in heel veel zwart en een klein beetje wit te schilderen. Af en toe maakt hij nog chocolade pralines maar dat is vooral in verband met optredens als Mangeur de Chance, vrij vertaald: Gelukseters. Zijn huidige atelier staat in de Zwitserse Jura tegen een heuvelrug. De prenten op deze pagina's komen uit zijn boek Animal.

Seuil

Il faut préférer la nuit.
C'est pour mieux se
rappeler la naissance de la
lumière.

——

Le souvenir de l'aube
comme une forêt après l'incendie
restent nos sexes
calcinés

Beeld | Claude Gigon
Franse tekst | Antoine Rubin

Atelier Robert in Biel

C.H.

Jerry Haenggli is in het Zwitserse Biel uit één familie de zesde generatie beeldend kunstenaar. Zijn over-overgrootvader Léo-Paul Robert heeft in 1886 een gebouw ontworpen als atelier om er in opdracht drie mega grote schilderijen te kunnen maken. Het atelier staat er nog steeds en af en toe kun je als kunstenaar er voor inschrijven om er een tijd lang artist-in-residence te kunnen zijn. Een voorwaarde: je mag niet uit de buurt komen.

Marie Curies Revenge
JERRY HAENGGLI

Neutraliteit bestaat niet

(Neutralitas non valet in regno Dei)

KARL WOLFGANG BAARTH
(1966) theoloog

Na de machtsgreep van Hitler in ’33 proberen duizenden Duitse Joden te ontkomen naar Zwitserland, maar dat houdt zijn grenzen voor hen gesloten (politieke vluchtelingen worden wel toegelaten). Na de annexatie door Duitsland van Oostenrijk in ’38 trachten duizenden Oostenrijkse Joden Zwitserland binnen te komen. Tevergeefs. Zwitserland vraagt, evenals Zweden, aan Duitsland om de paspoorten van Duitse en Oostenrijkse Joden van een ‘J’ te voorzien, waardoor het gemakkelijk wordt ze aan de grens tegen te houden. Op 5 oktober 1938 stemt Duitsland daarmee in. Alle paspoorten van Joden worden ongeldig verklaard. Als ze een nieuw paspoort krijgen, staat daarin op de eerste bladzijde een grote rode ‘J’ gestempeld. Zwitserland laat ook Sinti- en Roma-vluchtelingen uit Duitsland, Oostenrijk én Frankrijk niet toe, c.q. stuurt ze weer terug als ze het land toch binnen zijn gekomen. Tijdens de oorlog blijft Zwitserland lange tijd proberen Joodse en Sinti- en Roma-vluchtelingen te weren. Het wil de handel met Duitsland niet schaden en het vreest om als zovele andere landen bezet te zullen worden. Op illegale wijze lukt het toch duizenden om Zwitserland binnen te komen. Sommigen worden in kampen geïnterneerd.

Foto LPI

Belle van Zuylen (1740 - 1805) schrijfster en componist is ooit vanuit Utrecht naar Zwitserland vertrokken, de liefde achterna. Ze publiceerde daar onder de naam Isabelle de Charrière. Van haar laatste rustplaats in het piepkleine dorpje Colombier is niet veel meer over. Geruimd. Het is nu een tennisbaan. In Colombier wordt beweerd dat af en toe een vingerkootje van haar schrijfhand door het gravel naar boven steekt.
Tekst en foto C.H.

Nederlander maakt horloges in Zwitserland

FREDIE BECKMANS

In Biel is dan wel de Zwitserse Swatch horloge fabriek gevestigd, de stad is vooral het bolwerk van de duurdere horloges. Je moet wel sterk in je schoenen staan wanneer je als Nederlander ooit besluit om in Zwitserland onder eigen naam horloges te gaan maken. Kees Engelbarts is ooit 30 jaar geleden als meester-graveur naar Genève vertrokken en houdt stand als een one-man horlogemaker. Een horloge maken met zijn eigen graveerkunst kost hem zo'n vier maanden.

Ik heb Kees ooit ontmoet op de Nederlandse Ambassade in Bern. In een tijd dat alle in de cultuursector bezige Nederlanders te Zwitserland werden uitgenodigd voor een glas Heineken en een maatjesharing. De ambassadeur verwelkomde ons en liet zich daarna verontschuldigen; hij was uitgenodigd op de Israëlische Ambassade voor een feestje. Pfff. Met Kees werd al snel gezellig in de tuin van de ambassade toen we ontdekten dat we allebei uit de Achterhoek kwamen. Hij heeft me toen op zijn horloge-atelier in Genève uitgenodigd. Een horloge kopen of ruilen voor een schilderij van mij zat er niet in als je meer dan honderd dagen aan één horloge werkt. Maar we zijn allebei niet bang en ik heb twee schilderijtjes van mij met daarop als voorstelling wat diamanten, geruild voor een echte diamant die hij af en toe in zijn horloges verwerkt. Maar het graveren is Kees Engelbarts levenslust.

De culturele avondjes in de Nederlandse ambassade zijn passé. Mijn laatste bezoek in Zwitserland aan een ambassade was de Amerikaanse Ambassade. Ten tijde van Obama. De hapjes waren erg lekker en ik complimenteerde de dame die het dienblad met de hapjes vasthield. Ze vroeg me kordaat of ik Nederlander was. Jaha,

helemaal. Ze vroeg me of ik even met haar mee wilde komen naar de werkkamer van de ambassadeur. Wel aan. Mijn hart bonkte. Een avontuurtje onder het bureau van de Amerikaanse ambassadeur? We hadden geluk dat er niemand was. Ze opende een gereed staande computer. YouTube, een song: The Dutchman van Liam Clancy. Je had me beteuterd moeten zien kijken. Even later kwam de ambassadeur en zei dat hij zijn vrouw weer naar het feestje terug moest ontvoeren. We hebben daarna nog wel elkaars mail adressen gegeven en af en toe geschreven. In een van mijn laatste mails vroeg ik haar om vooral ooit naar de website met horloges van Kees Engelbarts te kijken.

Zwitserse lessen

RENÉ ZWAAP

'Directe democratie is de enige reële vorm van democratie'
Michel Houellebecq, Corriere della sera, 25 november 2015

Tussen Nederland en Zwitserland heeft zich eenmaal een crisis voorgedaan, en wel toen koning Willem III zijn minister van Oorlog A.W.P. Weitzel gelastte een regiment uit de kluiten gewassen mariniers naar Zwitserland uit te vaardigen. De vorst was in Montreux op het balkon van zijn villa betrapt toen hij daar poedelnaakt de volle glorie van zijn geslacht had getoond en naar zijn smaak *'un peu trop familièrement'* behandeld. Weitzel maakte van dat incident gewag in zijn postuum gepubliceerde dagboeken. Het was hem duidelijk dat bij de Nederlandse vorst het onstuimige Romanov-bloed met wilde schuimkoppen door de aderen spoot. Daarom gaf hij geen gehoor aan het koninklijke bevel. Een Nederlands-Zwitserse oorlog werd zo vermeden. Gelukkig maar, want de Zwitsers hebben een lange traditie als vechtjassen. Zo speelden Zwitserse huurlingen een rol tijdens de opstand van Willem van Oranje tegen het Spaanse juk. Geen geld, geen Zwitsers, verzuchtte De Zwijger toen zijn Helvetische huurlingen in 1581 bij gebrek aan soldij Zwolle begonnen te plunderen. Ook bij het Nederlandse koloniale bedrijf waren Zwitserse huurlingen betrokken – momenteel verzamelt de historische afdeling van de Eidgenossische Technische Hochschule (ETH) in Zürich getuigenissen van Zwitsers die betrokken waren bij massamoorden in toenmalig Nederlands-Indië.

In de jaren '70 van de vorige eeuw bood Nederland progressieve Zwitsers een wenkend perspectief. Als hekkensluiter in Europa ging Zwitserland in 1971(!) over tot het instellen van het vrouwenkiesrecht. Ook op andere terreinen viel een wereld te winnen. Aan het slot van *Der Schweizermacher* (1978), de best bezochte Zwitserse speelfilm aller tijden, waarin regisseur Rolf Lyssy de spot dreef met de rigide inburgeringspolitiek van zijn land, vlucht de held met zijn geliefde naar Amsterdam, dat wordt afgeschilderd als een baken van vrijheid en tolerantie.

Anno 2019 zijn de rollen omgedraaid. Nederland kan nu iets leren van de Zwitsers. En wel op het gebied van directe democratie. Sinds de wiegendood van het raadgevende referendum door toedoen van minister van Binnenlandse Zaken Kasja Ollongren heerst bij het Nederlandse politieke establishment een panische angst voor de volksraadpleging. Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau dat onder de bevolking een groot verlangen bestaat naar directe democratie. Bijna 80 procent vindt dat 'over voor ons land belangrijke beslissingen door de kiezer zelf moet worden gestemd'.

De visie van de Zwitserse cartoonist Ruedi Widmer op het temperament van de 'Wutbürger' – een illustratie uit tijdschrift De Republikein

Tijd dus voor Zwitserse lessen. De helft van alle referenda in de wereld wordt hier gehouden. In de Zwitserse Grondwet is de *'Stimmbürger'* soeverein. Grondwetswijzigingen zijn alleen mogelijk als die per referendum zijn goedgekeurd. De burger kan ook zelf referenda aanvragen om wetsvoorstellen vanuit het parlement te torpederen. Burgers en belangengroepen kunnen zelf voorstellen lanceren via het volksinitiatief. In theorie kan de hele Grondwet per referendum herschreven worden. Een kiesdrempel is er niet en het besluit is altijd bindend.
Tot tien jaar geleden gingen de populisten van de Schweizerische Volkspartei (SVP) nog op de loop met de referenda. Daarom is Zwitserland geen lid van de EU en werd in 2009 een verbod op bouw van nieuwe minaretten geïntroduceerd. Maar sindsdien werd het ene na het andere xenofobe voorstel van de SVP soeverein weggestemd door het Zwitserse electoraat. Met het initiatiefwetsvoorstel 'Schweizer Recht statt fremde Richter' ging de partij eerder dit jaar af als een gieter. De partij rond miljardair Christoph Blocher probeerde hier volkenrechtelijke obstakels weg te nemen om de politieke troefkaart van de vreemdelingenhaat uit te spelen. De partij heeft het volgende initiatiefwetsvoorstel ter eenzijdige opzegging van het Schengen-verdrag al gereed, maar de populisten lijken het contact met het *populus* definitief kwijt. PVV, FvD en SP, de enige partijen die nog een bindend referendum bepleiten in Nederland, zijn dus wellicht bezig de poten onder hun eigen stoel door te zagen. Voorwaarde is dan wel dat het Nederlandse politieke establishment de angst voor het gepeupel afzweert en het Nederlandse electoraat een spoedcursus Zwitserse zelfbeheersing ondergaat. Zoals Friedrich Dürenmatt dat treffend verwoordde: 'Iedere Zwitser is de bewaker van zijn eigen gevangenis'.

René Zwaap is hoofdredacteur van De Republikein, tijdschrift voor politiek, cultuur, geschiedenis & burgerschap (www.derepublikein.nl) en woont in Zwitserland

Die Galle
Ein Tafelgedicht

Mit Euch an einem Tisch zu sitzen
Macht mir den größten Höllenspaß.
Ich träume schon von Euren Witzen.
Wohl dem, der mit Euch Austern aß.

Denn was Ihr trinkt
Ist pure Galle.
Und was Ihr eßt
Ein alter Quark.

Recht grob möcht ich Euch Allen sagen,
Daß Ihr mir nie mehr könnt behagen.
Ihr seid das Luderpack der Welt
Und habt mir manchen Tag vergällt!

PAUL SCHEERBART

COLOFON

De Nieuwe | nr 42 en 43 | jaargang 23 | november 2019.
UITGEVER | Vereniging van beeldend kunstenaars Maatschappij Arti et Amicitiae Amsterdam.
De redactie van De Nieuwe is onafhankelijk.

HOOFDREDACTIE | Joep Neefjes
REDACTIE | Fredie Beckmans, Anna Bolten, Moritz Ebinger
BUITENLAND CORRESPONDENT | Ronnie Sluik
EINDREDACTIE | Tiers Bakker
MEDEWERKERS | Karl Wolfgang Baarth, Zeze Bamilike, Belinda Blanchot, Irma Bunt, Claude Gigon, C.H., Frans Hellenkamp, Lis Kocher, Anke Land, LPI, Reinier Lucassen, Roelof Jan Minneboo, Paul Nassenstein, Maricke Nieuwdorp, Pat Noser, Ronnie Ribbentropf, Astrid van Rijn, Pépé Smit, Nikolaj Tjerimoff, Maik ter Veer, Philip Westbroek, Wowo, René Zwaap, Misha Zweifel
VORMGEVING | Joep Neefjes, Erwin Taman
DRUK / DISTRIBUTIE | Sprintprint bv Zwaag
DIGITALE VERSIE | arti.nl/de-nieuwe
CONTACT | Arti / De Nieuwe - Rokin 112 1012 LB Amsterdam
tiersbakker@hotmail.com - lpi.neefjes@planet.nl

Alle rechten bij de makers tenzij anders weergegeven.

cover: *Le déjeuner sur l'herbe* | Pépé Smit

DE NIEUWE
Jaargang 23 nr 43
november 2019
Maatschappij Arti et Amicitiae